

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертацію **Греб Марії Михайлівни «Теоретико-методичні засади навчання лексикології та фразеології майбутніх учителів початкових класів»**, подану на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова)

Докладний аналіз дисертації Греб Марії Михайлівни «Теоретико-методичні засади навчання лексикології та фразеології майбутніх учителів початкових класів» дозволяє сформулювати узагальнені висновки щодо актуальності, ступеня обґрунтованості основних наукових положень, висновків, рекомендацій, достовірності, наукової новизни, практичної значущості, а також загальної оцінки роботи.

Актуальність теми дисертації

Розвиток інформаційного суспільства, стратегія підвищення якості вітчизняної освіти, реалізація компетентнісної парадигми актуалізують процеси, пов'язані з оновленням змісту і структури початкової, загальної середньої та вищої школи. У цьому контексті набуває ваги проблема ефективної підготовки вчителя початкових класів. Одне з важливих завдань, що постає під час підготовки вчителя початкової школи, полягає в тому, щоб сформувати вміння практично послуговуватися лексичними одиницями в мовленнєвій діяльності. Ознайомлення з лексичними поняттями, засвоєння лексичних норм, що регламентують правильне вживання багатозначних, запозичених слів, професіоналізмів, термінів, а також доцільний, умотивований відбір лексичних засобів забезпечують формування лексичної та фразеологічної компетентностей майбутніх учителів. За словами здобувачки, формування означених компетентностей відбувається упродовж засвоєння багатьох курсів, проте посібники, підручники та збірники вправ неповною мірою відображають динамічні зміни в лексичному складі української мови, її зв'язки з іншими мовами, багатство мовлення; у доборі дидактичного матеріалу майже не враховано типові мовленнєві ситуації, пов'язані зі специфікою роботи у школі, що не сприяє продуктивному навчанню лексикології і фразеології.

Важливість рецензованої дисертації підтверджується зв'язком із такими актуальними напрямками наукових розвідок, як: «лексико-фразеологічний потенціал», «лексична компетентність майбутніх учителів початкових класів», «фразеологічна компетентність майбутніх учителів початкових класів». Дослідження виконано відповідно до наукової теми кафедри української мови та

методики викладання фахових дисциплін Бердянського державного університету «Мовні одиниці та методика їх вивчення в загальноосвітніх навчальних закладах» та Київського університету імені Бориса Грінченка «Філософські, освітологічні та методичні засади компетентнісної особистісно-професійної багатoproфільної університетської освіти».

Оцінка змісту та завершеності дисертації

Зміст дисертації охоплює основні аспекти теми. Праця складається зі вступу, п'ятих розділів, висновків, списку використаної літератури, додатків, відображає процес та результати дослідження, її ключові положення ґрунтуються на основних засадах філософії освіти, законодавчих і нормативних документах про вищу та мовну освіту.

Сім дослідницьких завдань М. Греб виконувала, застосовуючи доцільні для наукового пошуку теоретичні, емпіричні, статистичні методи.

Відповіді на перше і друге завдання (здійснити аналіз стану вивчення проблеми дослідження в теорії та практиці й обґрунтувати теоретико-методичні засади навчання лексикології і фразеології майбутніх учителів початкових класів у вищому навчальному закладі; розкрити й уточнити сутнісні характеристики базових понять дисертаційної роботи) містить перший розділ. Дисертантка з'ясовує генезу розвитку методики навчання лексикології та фразеології у вищому навчальному закладі (с. 14–37), встановлює, що лише з 1970 року до програми шкільного курсу української мови уведено розділи «Лексикологія» та «Фразеологія», що сприяло розробленню теоретичних основ навчання лексикології і фразеології в освітніх закладах різних типів.

Задля правильного визначення змісту навчання, обрання відповідного методичного інструментарію, розроблення концепції навчання лексикології та фразеології майбутніх учителів початкових класів М. Греб характеризує (а подекуди й уточнює) базові поняття дослідження: «лексикологія», «фразеологія», «слово», «лексема», «лексичне значення слова», «фразеологічна одиниця», «фразема», «лексико-семантична система», «технологія навчання», «науково-методична система навчання лексикології та фразеології», «лексична компетентність», «лексична компетентність майбутніх учителів початкових класів», «фразеологічна компетентність», «фразеологічна компетентність майбутніх учителів початкових класів». *Проте низку презентованих лінгвістичних термінів (с. 37–45) подано децю розосереджено. Означені категорії вартувало б з'ясувати з погляду усталеної в лінгводидактиці компетентнісної парадигми. Так, наприклад, терміни «лексикологія», «лексема», «лексичне значення слова» тощо потребують розгляду з урахуванням позицій про устрій української мови*

загалом і лексикології зокрема, їх функціонування, засвоєння майбутніми вчителями тих відомостей, завдяки яким розпізнають мовні явища, їх уживання в мовленні, зв'язку лексики і фразеології зі стилістикою і культурою мовлення тощо.

У п.п 1.3 обґрунтовано загальнодидактичні та специфічні принципи навчання майбутніх учителів початкових класів: формування стійкої мотивації до оволодіння лексичним і фразеологічним багатством української мови; запровадження лексичного аналізу мови художніх текстів; уведення поданих або самостійно дібраних лексем у власне мовлення; реалізації міжпредметних зв'язків у використанні лексико-фразеологічного ресурсу; урахування семантики фразеологічних одиниць у процесі засвоєння фразеологічної теорії; опертя на соціокультурний компонент змісту лексичних і фразеологічних одиниць; проектування методики навчання лексикології і фразеології. *Щоправда, потребує уточнення позиція дисертантки про «специфічні принципи навчання лексикології і фразеології майбутніх учителів початкових класів». У лінгводидактиці, про що й зазначає сама М. Греб (с. 64–65), йдеться про нову організацію навчання лексикології, що передбачає реалізацію специфічних принципів: взаємозв'язок лексикології у вивченні фонетики, фразеології, словотвору, граматики, орфографії, пунктуації; функціонально-стилістична спрямованість у вивченні мови; зв'язок вивчення лексикології з роботою з розвитку мовлення; взаємозалежність усного і писемного мовлення; вивчення лексикології на текстовій основі». Відповідно, не зовсім зрозуміло, чому в аналізованій розвідці так широко подано специфічні принципи, у яких складно простежити особливості підготовки майбутніх учителів саме початкової школи.*

На основі аналізу спеціальної наукової літератури, вивчення вітчизняного і зарубіжного передового педагогічного досвіду цілком логічно виокремлено підходи до навчання лексикології та фразеології майбутніх учителів початкових класів, урахування яких, за словами авторки, сприяє формуванню практичних професійних умінь і навичок майбутніх учителів початкової школи, розвитку пізнавальної активності майбутніх учителів початкових класів, уможливорює проектування індивідуальної траєкторії дослідницького пошуку в умовах вищого навчального закладу, формуванню лексичної і фразеологічної компетентності майбутніх учителів початкових класів. *Проте у змісті дисертації деякі положення потребують уточнення і коригування. Так, у підпункті 1.4 запропоновано до десятка підходів. Апелюючи до сучасних досягнень педагогічної та методичної думки, відзначаємо, що поміж них є ключові (особистісно орієнтований, компетентнісний і діяльнісний).*

Системний, словоцентричний, соціокультурний підходи доцільно розглядати як допоміжні або ж у контексті усталених підходів.

Третє завдання дисертації – схарактеризувати психологічні чинники формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів – розв’язано в розділі 2. Вивчення психологічної та педагогічної літератури дало змогу з’ясувати, що у процесі мовної підготовки майбутніх учителів початкових класів винятково важливими є два аспекти: 1) опанування теоретичних знань про енергійну, потужну основу слова, мови, мовлення, збагачення словникового запасу мови, термінологічної бази та формування навичок їх комунікативно доцільного застосування; 2) уміння використовувати слова, фразеологізми, мову, мовленнєву діяльність для педагогічного впливу. На основі вивчення психолого-педагогічних досліджень встановлено, що з низки прикладних умінь, якими має оволодіти майбутній учитель будь-якого фаху, є мовленнєві уміння, професійно значущі для вчителя початкових класів, зокрема вміння переконливо говорити, розповідати, вести бесіду, виразно читати, адаптовувати навчальний матеріал передовсім через пошук лексичних відповідників, добір емоційно-експресивної лексики, комунікативно доречне застосування питомої української лексики.

Схвальним є те, що дисертантка окреслює аспекти рефлексії майбутніх фахівців у навчальній діяльності, які враховані в розробленні методики навчання лексикології і фразеології (усвідомлення себе як суб’єкта навчально-професійної діяльності; усвідомлення особливостей навчально-професійної діяльності; прагнення до самопізнання; здатність до самостереження у процесі навчальної діяльності задля самоконтролю і подальшої саморегуляції тощо). *Робота виграла б, якби під час розв’язання третього завдання авторка не захоплювалася загальновідомими твердженнями про індивідуальні та вікові особливості студентів, а докладніше зупинилася на здатності педагога до методичної рефлексії, що передбачає усвідомлення ролі лексико-фразеологічних вправ для формування мовної, мовленнєвої, комунікативної компетентностей, визначення принципів словниково-семантичної роботи, усвідомлення ролі лексичного аналізу слова тощо.*

Четверте завдання наукової розвідки передбачає аналіз змісту навчально-методичного забезпечення процесу формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів, про що почасти йдеться в третьому розділі. Засвідчено, що в умовах автономізації сучасних вишів функціонує значна кількість рекомендованих галузевим міністерством до використання в освітньому процесі альтернативних навчальних планів, програм, підручників, посібників. *Для переконливості цього твердження*

вартувало б проаналізувати освітньо-професійні програми (наприклад, тих ВНЗ, у яких здійснювалося експериментальне навчання), акцентувати увагу на загальнопрофесійних, спеціалізовано-професійних компетентностях, результатах навчання, циклах загальної та професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів, здатностях.

Щодо п'ятого і шостого завдань (з'ясувати лінгводидактичний потенціал технологій навчання лексикології і фразеології майбутніх учителів початкових класів в умовах вищого навчального закладу та визначити критерії, показники, рівні сформованості лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів), то їх розв'язано в четвертому розділі дисертації.

З-поміж форм організації навчання виокремлено лекцію (проблемна, лекція-консультація, лекція-візуалізація, лекція-брейнстормінг, лекція паралельного мікрОВикладання, лекція із заздалегідь запланованими помилками, лекція-конференція, лекція теоретичного конструювання), семінар, практичне заняття, лабораторне заняття. Акцентовано, що ефективним для формування лексичної та фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів є залучення їх до науково-дослідницької діяльності. На сторінках аналізованої праці вичерпно схарактеризовано використання в навчанні майбутніх учителів початкових класів поряд з традиційними інноваційних методів (дидактичні ігри, кейс-метод, метод проєктів), а також інформаційно-комунікаційних технологій, що сприяє, за словами здобувачки, ефективній реалізації методики навчання лексикології і фразеології, активізації механізмів професійного й особистісного саморозвитку та самореалізації майбутніх учителів початкових класів.

Сформованість рівня результативності методики формування лексичної і фразеологічної компетентностей студентів визначено за чітко встановленими критеріями (ціннісно-мотиваційний, когнітивно-професійний, особистісно-професійний, операційно-діяльнісний, дослідницько-креативний) та показниками, відповідно до яких охарактеризовано високий, достатній, середній, елементарний рівні сформованості лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів.

Сьоме завдання, пов'язане з розроблення методики формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів та експериментальною перевіркою її ефективності, розв'язано в п'ятому розділі.

Є всі підстави для схвальної оцінки експериментальної частини дослідження з обґрунтуванням методичних процедур поетапного формування лексичної та фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів (мотиваційно-ціннісний – формування стійкої мотивації і свідомого прагнення до навчання лексикології і фразеології української мови;

пізнавально-діяльнісний – формування в студентів низки умінь: доцільне використання в мовленні лексичних одиниць, визначення стилістичної ролі лексичних і фразеологічних одиниць, послуговування довідковими й лексикографічними виданнями, електронними словниками; дослідницько-творчий– формування вмій творчо застосовувати лексико-фразеологічні одиниці в різних мовленнєвих ситуаціях).

Запропонована методика формування лексичної і фразеологічної компетентностей є раціональною і перспективною, стимулює майбутніх учителів початкових класів до збагачення словникового запасу, оволодіння майстерністю слова, формування мовного смаку, лінгвістичної креативності.

Висловлені під час аналізу зауваження до дисертаційної роботи не применшують її значущості й не знижують позитивної оцінки, проте можуть слугувати імпульсом для дискусії під час захисту результатів дослідження і стимулом для наукової перспективи.

Результати експериментальної роботи, а саме: наукова новизна, теоретичні й практичні висновки – достовірні.

Наукова новизна та практична значущість дослідження

До найбільш вагомих особисто одержаних наукових результатів належать: обґрунтування теоретико-методичних засад навчання лексикології і фразеології майбутніх учителів початкових класів; з'ясування сучасних підходів, загальнодидактичних та специфічних принципів навчання лексикології та фразеології, форм, методів, засобів навчання лексикології і фразеології майбутніх учителів початкових класів; уточнення сутності базових понять дослідження: «лексична компетентність майбутніх учителів початкових класів», «фразеологічна компетентність майбутніх учителів початкових класів», «лексико-фразеологічний потенціал майбутнього вчителя початкових класів»; розроблення методики формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів.

Практична значущість дослідження полягає в розробленні, науковому обґрунтуванні й експериментальній перевірці методики формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів і відповідних навчально-методичних комплексів із дисциплін лінгвістичного циклу, спецкурсів і спецсемінарів з української мови та методики навчання української мови; у створенні й перевірці під час дослідного навчання комплексу дидактичних засобів: вправ і завдань, дидактичного матеріалу, тестів. Матеріали дослідження можуть бути використані в освітньому процесі вищих навчальних закладів під час викладання мовознавчих та

лінгводидактичних дисциплін, проведенні спецкурсів, спецсемінірів, різних видів практик.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях

Кількість публікацій, обсяг, якість, повнота інтерпретування результатів та з'ясування теми дисертації є достатніми.

Успішна апробація матеріалів дослідження на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях свідчить про те, що з ключовими питаннями наукових студій М.Греб обізнана широка громадськість.

Вивчення матеріалів праці дозволяє зробити висновок, що наукові здобутки автора, які ґрунтуються на всебічному вивченні досліджуваної теми, аналізі різних підходів до її з'ясування, використанні достатнього масиву літературних джерел, мають теоретичну та практичну цінність. Зміст автореферату й основні положення дисертації є ідентичними.

Доробок М. Греб, викладений у розділах дисертації та додатках, пропозиціях і рекомендаціях, наукових статтях, може слугувати підґрунтям для розв'язання на практиці важливих освітніх завдань.

Загальний висновок

Дисертація Греб Марії Михайлівни «Теоретико-методичні засади навчання лексикології та фразеології майбутніх учителів початкових класів» є самостійно виконаним і завершеним авторським науковим дослідженням, теоретичні та експериментальні результати якого в сукупності розв'язують важливу педагогічну проблему, пов'язану з підготовкою вчителів початкової школи, формуванням їхньої лексичної та фразеологічної компетентності. Актуальність теми, наукова новизна основних положень, висновків і пропозицій дисертаційної праці, теоретичне і практичне її значення, відповідність вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р., є підставою для присудження Греб Марії Михайлівні наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова).

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
в. о. завідувача кафедри інженерної педагогіки
та мовної підготовки ДВНЗ «Криворізький
національний університет»

